

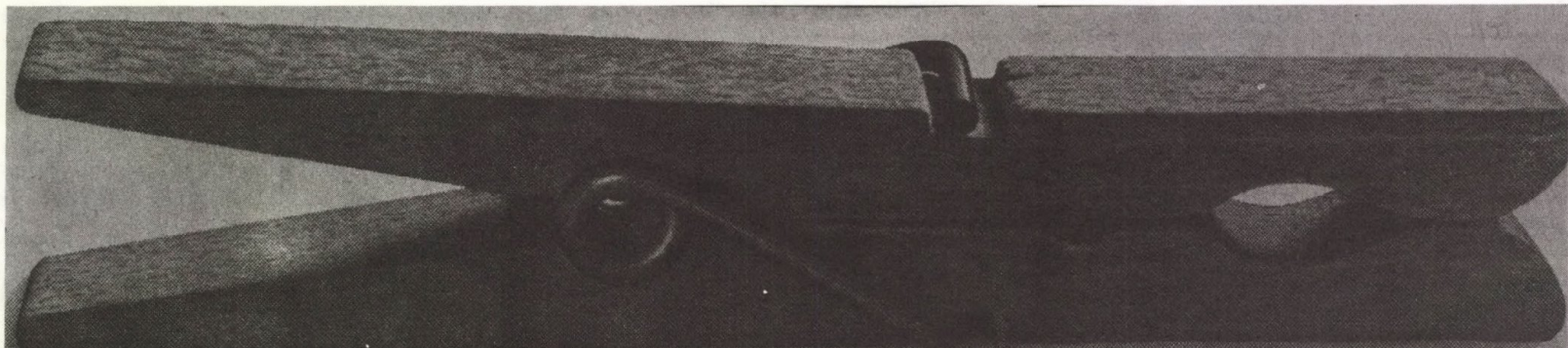
KITŐL BÚCSÚZZUNK?

Tagadhatatlan belső izgalommal követtem a *Kritika* baloldaliság-vitáját. Ha némi késéssel és sokszor kissé elvontan is, olyan kérdések körül folyik, amelyek jó három évtizede, a kommunista eszmével és mozgalommal való szakítás óta foglalkoztatják nemzedékem – akárcsak a valamivel idősebbek vagy fiatalabbak – baloldali indulású s többé-kevésbé hasonló életutat járt részét. De míg korábban, úgy négy-öt évvel ezelőttig, abban az *eszméileg* kényelmes helyzetben voltunk, hogy egy diktatórikus, neosztálinista jellegű kommunizmust opponálva kereshettük a magunk helyét Magyarországon és a világ demokratikus hagyományú vagy irányú baloldali erői között, addig mára a helyzet sokkal bonyolultabb lett. Először is, a hagyományos, demokratikus baloldaliság, különösen pedig a demokratikus szocializmus körei és lehetőségei nemzetközileg

beszűkültek, erős neokonzervatív árral kell szembeüsznünk. Másodszor, miközben azt kutatjuk, létezik-e még reményteljes, irányt mutató baloldal, olyan helykereső társak bukkannak fel mellettünk, akik még tegnap is a bolsevizmusban látták a hagyományos európai baloldaliság következetes és egyedül lehetséges kiteljesedését. Harmadszor viszont, ma minden, a legtágabb értelemben is baloldali gondolkodású emberben többé-kevésbé mély aggodalom él a még ki sem alakult demokráciát immár jobb felől, de nem angol konzervatív, hanem keletiesen nacionalista-rasszista vagy klerikális-fundamentalista oldalról fenyegető veszélyek miatt, s felelőtlenség lenne legalább nem megvizsgálni, létezik avagy létezhet-e ma valamiféle közös baloldali alap – s ha igen: milyen szélességben, milyen jelleggel –, amelyen össze fogva ezzel a veszéllyel szembe lehet szállni.

Efféle ellentmondó érzésekkel olvastam a vitacikkeket, elsősorban persze Tamás Gáspár Miklósét és Eörsi Istvánét, akikhez nemcsak régi barátság, hanem aktuális politikai összetartozás is fűz, s akiknek látványos szembenállása – extrapolált formában – azt hiszem, elég sokunk ambivalenciáját is kifejezi. Az enyémet mindenesetre.

Valahogy úgy állok kettejük álláspontja között, hogy sokkal többet tudok elfogadni ezek negatív, kritikai oldalából, mint pozitív tartalmából. TGM-mel sokban egyetértek a baloldaliság – legalábbis bizonyos fajta baloldaliság – csapdáit és veszedelmeit illetően, de konzervatív-liberális konzekvencia-levonásáig már egyáltalán nem tudom követni. A logikailag következetes, de történelmileg abszurd túllendülés bírálataiban nagyjából Eörsivel tartok, miközben régi véleményem, hogy keményen ellenzéki

politikai magatartását és makacsul szocialista, sőt, forradalmár nézeteit csak személyes bája és temperamentuma tudja egységbe vonni és hitelesíteni.

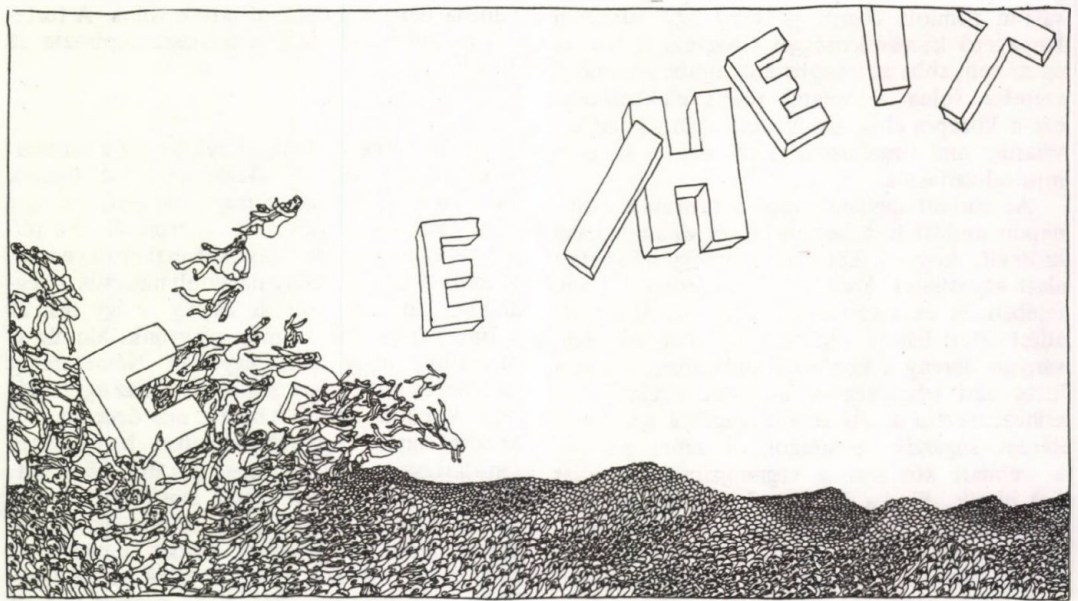
Tapasztalatom szerint — és ez jóval fontosabb egyéni véleményemnél — elég sokan ácsorgunk így kettejük között. A kérdés az, létezik-e álláspont is — képviselhető, érvényesíthető baloldali liberális-demokratikus álláspont — a két szélsőség között? Búcsút kell-e vennünk a baloldaliság egész múltjától és minden formájától, vagy a végig gondolt — akár TGM, akár például a párizsi Faragó Béla által képviselt — nyugati liberális állásponttól kell eleve lemondanunk?

Még kísérletképpen sem mernék itt e nagy problémák beható elemzésére és kifejtésére vállalkozni. Csupán az élet és a történelmi tapasztalat által diktált kérdéseket igyekszem feltenni, s ideidézni néhány olyan politikai gondolkodót, akik a maguk módján megoldották ezt a dilemmát.

A francia Raymond Aron, századunk egyik legnagyobb politikai gondolkodója (akit az eddigi hazai rendszer érthető módon ellenségének tekintett, de akit, érthetetlen módon, szamizdatban sem, s azóta sem igen igyekezett senki a magyar olvasókkal megismertetni) még az 50-es évek derekán mondott búcsút a „baloldalnak” s ifjúkori barátjának, Jean-Paul Sartre-nak, akkor, amikor Franciaországban különösen, de Nyugat-Európa néhány más táján ez a gondolkodás szinte uralkodó volt az elit-értelmiség körében. *L'opium des intellectuels* című könyvében (1955) kíméletlen elemzésnek vetette alá a „szent szavakat”, a „baloldaliság”, a „forradalom”, a „proletariátus”, „mítoszait”, amelyek, erős marxista hatásra, akkor még ott is éltek és virultak. A forradalmi hatalom Aron szerint per definitionem zsarnoki. Forradalom és demokrácia ellentmondó fogalmak. A forradalmakat, hangsúlyozza Bibó Istvánnal egybehangzóan, elvben sem magasztalni, sem elítélni nem érdemes. Néha elkerülhetetlenek és kívánatosak, de az értelmes embernek, kivált a baloldalinak(!) fölébe kéne helyeznie a reformot a forradalomnak, a békét a háborúnak, a demokráciát a despotizmusnak. Franciaország a maga forradalmaival sem ért el annyit, mint Anglia vagy az Egyesült Államok reformista átalakulással.

Az idézett gondolatmenet világosan mutatja, hogy Aron, akit a kommunisták és értelmiségi „útitársaik” természetesen nyomban reakciónak bélyegeztek, határozott különbséget tesz a „forradalmi” szellemű és a demokratikus „baloldaliság” között. Ez a különbség természetesen nem mindig és nem mindenhol éles, vannak átmenetek és olyan időszakok (pl. Hitler uralma és a II. világháború), amikor egyenesen elmosódik. (Ez TGM-et látszik igazolni.) De azokkal szemben, akik szerint „az ellenség mindig a jobboldalon van”, akik a két háború között a Szovjetunió — enyhén szólva nem egyértelmű — antifaszizmusa kedvéért vagy már előbb, saját antikapitalista beállítottságuktól vezérelve, behunyták a szemüket a szovjet rendszer összes szörnyűségei előtt, s erkölcsileg igazolni voltak hajlandók a moszkvai pereket, vagy akik a második világháború után — kissé féloldalas látással vagy hallással — úgy háborogtak a nyugati demokráciák kétségtelen fogyatékosságain, hogy közben nem vettek tudomást a másik oldalon tomboló sztálini terrortól, akik a „fogyasztói társadalommal” szembeni gyűlöletükben a nemzetközi terrorizmus morális vagy gyakorlati támogatásától sem riadtak vissza — mindezekkel a „forradalmár” baloldaliakkal szemben igenis mindig voltak két irányban is tisztán látó, következetes baloldali demokráciák.

A kiváló publicista Szász Zoltán, akit 1919 nyarán letartóztattak egy kifakadása („Ez forradalom? Ez rémuralom!”) miatt és bevitték a kommunista politikai rendőrség főhadiszállására, ezt jósolta Korvin Ottónak: „Önök elpazarol-

ják a szocializmus, a haladás, a fölvilágosultság egész erkölcsi tőkéjét, s olyan példát nyújtanak az önök után következő másik reakciónak, amire az legmerészebb álmaiban sem mert gondolni. Mert azok már most is örülnek. Ez a reakció, majd ha eljön az ideje, vissza fog fordulni a diktatúra felé, s azt fogja mondani, amit a Velencei kalmár-ban Antonio mond Shylock-nak: Köszönöm, zsidó, hogy erre megtanítottál!” Szász Zoltán viszont a megjósolt férterror idején újra börtönbe került, mert annak rémtetteiről a bécsi emigráns lapokat tudósította.

Vagy hivatkozhatnék — tetszés szerinti számú idézettel alátámasztva — a vitathatatlanul demokrata Jászira, aki a bolsevizmus első hazai felbukkanásától, 1918-tól kezdve haláláig tántoríthatatlan antikommunista maradt, s emiatt vállalta az összekülönbözést legfőbb politikai szövetségeseivel (s egyik legjobb barátjával), Károlyi Mihállyal, az elszigetelődést a baloldal fiatalabb nemzedékétől s 28 évi emigráció után 1947-ben az újabb kiátkoztatást Magyarországból. Röviddel ezután írta barátjának, Csécsy Imrének, hogy közte s a kommunistáknak behódoló egykori polgári radikális hívei között „a fő nézetkülönbség ott van, hogy a kommunizmust a nagy európai szabadságküzdelmek folytatásának tekintjük-e”. Nem, válaszolta Jászi, itt megszakad az évszázados láncolat, a kommunizmus *nem* ezeknek a hagyományos, régóta „baloldali”-nak tekintett törekvéseknek és mozgalmaknak örököse és folytatása, vele valami más kezdődik, eszmei rokonságban — ha néhány jelentős különbséggel is — a jobboldali totalitárius mozgalmakkal és rendszerekkel áll.

Végül talán elég éppen csak megemlíteni Bibó István nevét annak igazolására, hogy közvetlen múltunkban is létezett olyan baloldaliság, amelynek — ha volt is némi liberális szocialista „beütése” — talán mégsem kell búcsút mondanunk!?

De kitől és mitől kell bizonyosan és teljes határozottsággal elbúcsúznunk, éppen annak érdekében, hogy megőrizhessük az európai szabadságmozgalmak hagyományaira építő demokratikus baloldaliságot, amely TGM figyelmeztetése ellenére talán mégsem lenne olyan „unverzalisztikus, száraz, racionális külszínű jakobinizmus”, hogy emocionálisan — a félelmetes nacionalizmus pótléka nélkül — ne tudja kielégíteni, ha nem is a „tömegeket”, de legalább a társadalom egy jelentős és mértékadó részét.

A felsorolás természetesen nem tarthat igényt a teljességre.

Úgy vélem, el kell búcsúznunk mindenek-

előtt — nem egyszerűen a sztálinizmustól, ahogy a vitacikkek jó részében emlegetik —, hanem Lenintől és egész eszmei hagyatékától, beleértve természetesen a trockizmust, buharizmust s eszmeileg a reformkommunizmust is, amint ezt éppen most az olasz kommunisták is megkísérlik.

Ebből azután kinek-kinek le kellene vonnia a maga számára szellemileg vagy érzelmileg súlyosabb konzekvenciákat. Aki a demokrácia talaján keresi a maga helyét, annak végképp búcsút kell mondania a kommunizmusban sokat fészkelődő, de azzal leszámolni, saját ifjúkori tévedésével szakítani soha nem képes Lukács Györgynek. Vagy a tüneményes Duczynska Ilonának, az örök és javíthatatlan anarchista forradalmárnak, akit *ehhez* a táborhoz, minden lázadózása és fegyvelemsértése ellenére, eltéphetetlen kötelekek fűztek, miközben szíve minden hevével gyűlölte az amerikai „fasizmust” és magát a piaci kapitalizmust.

Tudomásul kell vennünk, hogy a nyugati baloldalnak olyan tiszteletre méltó alakjai, mint Romain Rolland, G. B. Show, Joliot-Curie, Sartre — vagy éppen Károlyi Mihály — életüknek legalábbis egy szakaszában a kommunista politika balekjai és áldozatai voltak, s velük szemben a sokat gyalázott „renegátok”-nak, André Gide-nek, Malraux-nak, Koestlernek, Fejtőnek volt és lett igazuk.

Búcsút kell venni azoktól a polgári baloldaliaktól, akik pontosan ismerték ugyan a különbséget demokrácia és diktatúra között, de „baloldali” szolidaritásból vagy félelemből — akár a kommunistáktól, akár a „fasiszta néptől” féltek — odaálltak a zsarnokság aktív támogatói, igazolói vagy elleplezői közé.

S itt az ideje végső búcsút inteni azoknak a — többnyire ifjú — nyugati újbálosoknak, akik még az európai „létező szocializmusok” tavalyi összeomlásából sem értették meg, hogy nem csupán a végrehajtásban, hanem az eszmében van a hiba, s nem képesek kiszabadulni a baloldaliság régi-új mítoszaiból és csapdáiból.

Raymond Aron 1955-ben, idézett könyvének előszavában arról írt, hogy a háború utáni Franciaországban baloldaliság és jobboldaliság fogalmi sokszor viszonylagosak vagy éppen felcserélhetők voltak, de léteztek jól felismerhető „szellemi családok”. Ezzel a most befejezett könyvvel folytatja, „amely arról a családról szól, melyből magam is származom, nem azért szaggattam el összes kötelekeimet, hogy magányosságomban tetszelegjek, hanem hogy azok közül választhassam meg társaimat, akik gyűlölet, fanatizmus nélkül tudnak küzdeni, s akik a Forum napi harcaiban nem akarják minduntalan az emberiség rendeltetésének titkát megtalálni”.

LITVÁN GYÖRGY